

# Boek van de maand

## Zonder twijfel

J. Beekhuis

**Wanneer je aan het slot van een biografie moeite hebt om afscheid te nemen van de hoofdpersoon, dan is de auteur geslaagd in zijn opzet. Herman Veenhof schreef een boeiend boek over Jongeling onder de titel *Zonder twijfel. Pieter Jongeling (1909-1985). Journalist, politicus en Prins*. De ondertitel geeft gelijk de belangrijkste taakgebieden aan waarin deze vrijgemaakte voorman werkzaam was.**

Waar je ook googelt, overal zullen de trefwoorden ND, GPV en Snuf oplichten. Lezers van 30-plus zullen facetten uit hun eigen jeugd herkennen. Al is het maar via de jeugdboeken. Daarom voelt het ook aan als een beschrijving van je eigen leefwereld waarin Jongeling in krant, politiek en boek zo prominent aanwezig was. Voor mij gaf het in ieder geval veel herkenning. Al is dat ook afhankelijk van de verbondenheid met het principiële gedachtegoed van deze voorman. Binnen en buiten de kerk dwong Jongeling respect en bewondering af. Veenhof weet het levensverhaal te plaatsen in de context van zijn tijd, maar hij trekt ook lijnen van toen naar nu. Dat geeft een extra dimensie en het leert hoofdpersoon én biograaf kennen.

In interviews heeft Veenhof aangegeven niet te willen vervallen in de uitersten van *debunking* of hagiografie. Daarin is hij geslaagd. Nergens klinkt een hoogmoedig, afstandelijk toontje van ‘wij zijn nu natuurlijk allemaal veel verder’. Evenmin ligt hij in katzwijn vol bewondering aan de voeten van de meester. Juist in de waarderingen van Veenhof of het stellen van vragen tussen de regels door wordt de lezer van dit boek ook tot eigen positiebepaling bewogen. Het gebruikmaken van ooggetuigen en hun inschattingen is doorgaans inzichtgevend, maar soms te overvloedig en kan te veel inkleuring achteraf opleveren.

### Start

Jongeling wordt neergezet als een betrouwbare, hardwerkende man. Sociaal wat onhandig en terughoudend in het aangaan van dieper afstekende contacten. Hij reageerde eerlijk als er naar zijn gevoelens werd gevraagd, maar maakte er liever niet te veel woorden aan vuil. Na enkele arbeidzame jaren op de kwekerij volgde hij een schriftelijke cursus voor onderwijzer. De bekende boeken van L. Penning over de Boerenoorlogen in Zuid-Afrika werden door hem verslonden en Penning was voor hem een inspirator. Er zijn wonderlijke overeenkomsten, o.a. dat ze beiden goede en geliefde sprekers waren en in hun schrijfzaam leven zo’n 80 boeken publiceerden. In 1937 neemt de *Nieuwe Provinciale Groninger Courant* Jongeling aan als redacteur buitenland. Zo raakt hij politiek geëngageerd en hij waarschuwt al vroeg tegen het nationaalsocialisme.

### Sachsenhausen

Daarmee wordt hij geen vrienden met de Duitse bezetters die hier vanaf mei 1940 de dienst uitmaken. Het doet hem in 1942 als ‘Staatsfeindlich’ in het concentratiekamp Sachsenhausen belanden. Uiteraard een traumatische ervaring. Veenhof probeert de vraag te beantwoorden of Jongeling een (concentratiekamp) KZ-trauma had of niet. Hij neigt ernaar dat in bevestigende zin te beantwoorden. Hij wijst symptomen aan als de fixatie op eten en het veel dromen gepaard gaand met heftig zweten. Op oudere leeftijd begon het allemaal terug te komen. In de latere jaren van zijn schrijven van de rubriek ‘Kanttekeningen’ in het *Nederlands Dagblad*

ging het te pas en te onpas over de Tweede Wereldoorlog. Het deed menig tiener van toen, waar ik er één van was, verzuchten dat hij nu eens moest ophouden met ‘altijd dat gezeur over die oorlog’. Maar wij hadden makkelijker en vrijer praten, omdat ons dit trauma bespaard bleef.

### **Zwart (op) wit?**

Jongeling had in krant en boek een belangrijk kanaal voor zijn persoonlijke verwerking. Hij kon zich uiten door het in verhalende vorm van zich af te schrijven. In het verslag van de afschuwelijke dodenmars die hij met duizenden creperende en bij bosjes vallende gevangenen in april 1945 moest afleggen. Maar met name in zijn Snuf-serie, die generaties lang gretig aftrek vond binnen én buiten zijn achterban. Door de pers wordt hij karikaturaal in de hoek gezet met zijn jeugdboeken. Ze zijn te christelijk en te braaf in hun ogen. Ja, nogal wiesdes, merkt Veenhof op. De linkse hoek kan niet goed met andersdenkenden omgaan. Maar dat is geen nieuws. Jongeling wijst er fijntjes op dat de critici, partijdig als ze zijn, er maar aan voorbijgaan dat moderne boeken (Guus Kuijer etc.) evenzeer een boodschap willen meegeven, namelijk de afbraak van het christendom en de christelijke zeden. Nog steeds is er veel nostalgie rond de boeken van Piet Prins bij veel liberaal denkende vijftigers die allang van het geloof af zijn. ‘Kennelijk trekt aan wat politiek correct gedacht afstoot.’ Is Jongeling te argeloos en te simplistisch geweest over de oorlog door het te zwart-wit als een strijd tussen goed en kwaad te benaderen? Echt genuanceerde beelden passen nog niet in die tijd en zijn van veel later. Bovendien, zo stelt Jongeling: ‘Je moet terughoudend zijn in het vertellen aan kinderen over zaken, waar volwassenen aan kapotgaan.’

Veenhofs poging om tot een psychologische karaktertekening te komen, is geslaagd te noemen. Al blijven er ook vragen over te stellen en trekt hij hier en daar te snel conclusies. Ietsje meer inlevingsvermogen of identificatie met zijn object had van mij wel gemogen. Is het antwoord aan een goede bekende uit de kamptijd die overvallen wordt door het KZ-trauma, ‘kort en afstandelijk’ te noemen, als Jongeling schrijft dat het hem uit de medische publicaties wel bekend was, ‘maar tussen theoretisch weten en er in de praktijk mee geconfronteerd worden, is een groot verschil’. Je kunt zo’n zin ook als inlevend betitelen. Veenhof vindt het vreemd dat Jongeling zich als vrijgemaakt journalist leende voor een dagblad dat dat nu juist niet was of wilde worden. Ik zie daar eerder loyaliteit in aan zijn werkgever, evenals het feit dat het politiek en journalistiek in 1948 nog helemaal niet uitgesplitst was en nog niet duidelijk waarheen het zou gaan.

Het blijft altijd lastig om de kennis van nu niet te veel mee te nemen in de beschrijving van toen. Zo was het zogeheten ethisch conflict niet een soort vanaf het begin vaststaande doctrine. Het was ook een ontwikkeling van praktijkervaringen die gaandeweg duidelijker werd. De beslistheid waarmee vele vrijgemaakten de kerk werden uitgewerkt, leverde een ervaring van onoprechtheid op als ineens doordeweeks werd gedaan of er niets of weinig aan de hand was.

### **Oprichting GPV**

Politiek was het afscheid voor Jongeling moeilijker dan kerkelijk. Dat is ook wel logisch, omdat het daarin meer ging over afgeleide doelen en samenwerking. De spanning bleef, omdat men aan de ene kant weigerde over de kwestie van de Vrijmaking te spreken, terwijl er aan de andere kant wel vergaande oordelen werden uitgesproken. De moeiten begonnen in Berkel. Toen de synodale predikant Streefkerk de vrijgemaakten in een artikel vergeleek met de NSB, reageerden die uiteraard als door een bij gestoken. Het werd echter niet toegestaan de kwestie in de kiesvereniging aan de orde te stellen. Stond Jongeling aanvankelijk niet zo positief tegenover de opkomende neiging om aan eigen organisaties te gaan werken, later

schuift hij op en stemt in met de conclusie van het Amersfoorts Congres van 1948 dat leidt tot de oprichting van het GPV. In datzelfde jaar begint het weekblad *Gereformeerd Gezinsblad*, dat tot dagblad zal worden, te verschijnen. Jongeling doet niet moeilijk over het begrip ‘doorgaande reformatie’ (de kerkhervorming dient te worden voortgezet in het vormen van eigen organisaties ter ontwikkeling van het gereformeerde leven).

### **De politiek in**

In 1962 weet prof. J. Kamphuis Jongeling over te halen om kandidaat voor het GPV te worden en een jaar later mag hij na zijn verkiezing op de groene bankjes plaatsnemen. Als GPV-voorman heeft Jongeling een onuitwisbare indruk achtergelaten. Het aantal kiezers oversteeg verreweg het aantal van de daadwerkelijke achterban. De verhouding met ARP en later CDA was broos, vanwege grote inhoudelijke meningsverschillen en de antipathie die de oude moederpartij jegens de nieuwkomer toonde. Jongeling wist zich de geestelijke erfgenaam van de oorspronkelijke ARP. Het zoveelste plan om de kiesdrempel te verhogen, en daarmee het GPV het zwijgen op te leggen, wist hij te pareren met de woorden: ‘Wie efficiency als hoogste norm stelt, moet de democratie afschaffen.’

Jongeling en zijn partij waren mordicus tegen abortus. Daarbij past geen compromis noch politiek handwerk. Die mening bleef hij heel zijn politiek werkzaam leven toegedaan. Hoe zou het ook anders kunnen bij een oprecht belijdend christen? De media negeerden het vrij massale protest tegen abortus. De verworvenheid van dit kwaad deed z’n intrede in 1980 en 1981, toen in Tweede en Eerste Kamer met slechts één stem verschil de mogelijkheid tot abortus geboden werd aan de vrouw in een ‘noodsituatie’. Een term die sindsdien eindeloos werd opgerekt. Jongeling zag als volgende piketpaal de vraag naar euthanasie opdoemen. Hij toonde daarin een profetische blik, ondanks dat het in de jaren ’70 domweg niet werd erkend als politiek item. Niet lang nadien kreeg hij gelijk.

### **Nijhof**

Wat als lezer bij je blijft haken, is de beschrijving van de episode-Nijhof, die op 1 mei 1968 de burelen van het *ND* kwam ‘versterken’. Nijhof was geen gemakkelijk man, aartsconservatief, vaak ziek en geneigd op de stoel van de hoofdredacteur te gaan zitten. Hij schrijft in de jaren ’70 elke popgroep radicaal de grond in. Iets wat in sommige evangelische kringen overigens nog steeds gebeurt. Ik kan me Nijhofs lezing in de Maranathakerk te Spakenburg nog als de dag van gisteren herinneren. Tenminste, zijn afdraaien van een fragment van de Rolling Stones, waarbij alle jongeren in de kerkzaal met houten vloer meestampten en Nijhof zelf stampvoetend van kwaadheid op het podium stond. Hij schreef in een artikel over de 2CV (de eend) dat een christen daarin niet kón rijden, omdat die zo onveilig was dat het God verzoeken was. De tragiek wil dat Nijhofs moeder later bij een verkeersongeluk om het leven kwam, veroorzaakt door een rijfout van zijn vader die reed in een... 2CV. Nijhof eindigde met een totaal afhaken van het gereformeerde geloof. Zoals kan voorkomen bij radicalisten, dat ze van het ene uiterste naar het andere doorslaan en daarin hun houding handhaven.

### **Kwestie Holwerda**

Het boek van Veenhof leest als een detective in de beschrijving van de kwestie-Holwerda. Deze reageert zo heftig en driftig tijdens de sollicitatieprocedure bij het *ND*, dat Jongeling de stekker eruit trekt en de benoeming niet laat doorgaan. G. Vink doet de kwestie escaleren vanwege zijn labiele, opgewonden en moreel getinte toon. Zijn driedubbelfunctie van administrateur, bestuurslid van Stichting De Vrije Kerk en penningmeester GPV koppelen krant, kerk en politiek aan elkaar. Jongeling opereert niet handig door het ‘dossier’-Holwerda aan de medeleden van de Verbondsraad van het GPV ter inzage te (laten) geven. Dit leidt tot

het schrappen van zijn naam van de kieslijst voor de Kamerverkiezingen van 25 juni 1952. De Algemene Vergadering van 19 december 1951 raakt hopeloos verdeeld over Holwerda. De kiesvereniging Apeldoorn heeft het over ‘onoprecht en onvroom’ en ‘onchristelijke houding’. Een commissie onder leiding van ds. J.A. Vink gaat het uitzoeken.

Dit is meer dan een enkele kwestie. Het staat symbool voor het dooreen laten lopen van de terreinen van kerk, krant en politiek, en het spreken van te grote woorden in een bijna onontwarbare zaak. Gewone kleinschalige dingen, zoals die nu eenmaal voorvallen, werden te bijbels-moreel geladen. Uiteindelijk belandt Holwerda op de zesde plaats, maar nu bedankt de Fries feestelijk voor de eer. In een schrijven vergelijkt hij Ger Vink met Hitler en Jongeling met Himmler. Daarmee zichzelf diskwalificerend als driftkikker. Jongeling wordt in 1953 in de kerk van Apeldoorn zelfs onder de tucht gezet en van het avondmaal afgehouden. In Groningen, waar de familie Jongeling naar verhuist, komt hij kerkelijk weer meer tot rust. Hij is daar niet ‘gematst’, zoals het gerucht wil. De procedure is aldaar regulier afgehandeld. Ze vinden afhouding ongegrond en deze Groningse nuchterheid is terecht.

Het verslag van G. Vink, jaren later gepubliceerd, is verdacht. In 1953 maakt hij een totale ommeezwaai van adept tot agitator. Een arbeidsconflict met het *Gereformeerd Gezinsblad* en een ‘buitenechtelijke affaire’ (wat groot woord: gaat niet verder dan een kus) met iemand uit de kring van het *Gezinsblad* en Jongelings familieomgeving zijn daar aanleiding toe. Uit het accountantsrapport van maart 1953 blijkt financiële malversatie (ong. 50.000 euro in huidige geldswaarde). Veenhof concludeert: ‘Berouw is bij Ger Vink altijd maar een vinger lang.’ Vink stuurde zijn roddelverhaal naar de kerkenraden en politieke instanties van het GPV. Alleen in Apeldoorn werd het een kerkelijke affaire.

### **Ideaal en werkelijkheid**

Bovengenoemde kwestie leert veel over de moeizame relatie tussen het totale ideaal en de gebrokenheid van de praktijk. Veenhof concludeert veelzeggend: ‘Daar lopen bijbels-orthodoxe mensen altijd op stuk, of het nu gaat om samenwerking in de politiek, deelname aan kabinetten, de opbouw van een evangeliserende, missionaire gemeente of wat dan ook maar. Het gaat altijd mis en dat hoort ook zo.’ Een zin om over na te denken. De gebrokenheid verdisconteren leert relativeren. Veenhofs verzuchting: ‘Er moet een derde weg zijn tussen exclusivisme en onverschilligheid’, is er één om te delen door ieder die de vrijgemaakte kerken liefheeft.

Juist aan de flanken doen zich onder vrijgemaakten vreemde wiekslagen voor. Als erfenis van een radicaler verleden, waarin van: ‘wij zijn ware kerk’ door de radicalere vleugels gemaakt werd: ‘wij zijn de enige ware kerk’, en aan de bredere werkelijkheid werd voorbijgezien. De gebrokenheid van deze wereld niet kunnen plaatsen en het gebrek aan relativering, zijn dat niet dé kenmerken van de ex-vrijgemaakten die hun toevlucht tot evangelische én nieuw-vrijgemaakte groeperingen hebben gezocht? Daarmee de traditie van de radicale vleugel voortzettend. ‘Wij zijn de enige ware kerk’ wordt in evangelische hoek vervangen door: wij zijn de enige ware gelovigen (en dus ook kerk, maar dat zég je natuurlijk niet!). In feite bevinden ze zich nog in hetzelfde spoor en zelfs een stap verder. Aan de andere kant is de door Veenhof gesignaleerde onverschilligheid een reële dreiging.

### **Verder vrijgemaakt**

De verdere ontwikkelingen in de vrijgemaakte wereld krijgen in dit boek uitgebreid de aandacht. In de evaluaties en bespiegelingen van de auteur en in interviews met kinderen en medestanders van Jongeling. Veenhof vat het samen in het hoofdstuk ‘What Would Jongeling Do? (De vrijgemaakte herder en zijn evangelisch geworden kudde, 2009)’. Ik vind die kwalificatie wel erg massief en hoop dat het niet bewaarheid zal worden. Al is het

onvolwassen omgaan met de gereformeerde schriftbeschouwing en traditie een dreiging voor de doorgaans met weinig historisch besef gezegende vrijgemaakte kerken. Hun te radicaal en organisatorisch denken uit het verleden matcht met de evangelischen, maar de opvattingen over Schrift, belijdenis en traditie absoluut niet.

Het blijft een intrigerende vraag of Jongeling zijn vrijgemaakte wereld nog zou herkennen als hij er nu een blik in kon slaan. Alleen de krant al, die bij een filmrecensie droog zakelijk vermeldt: 'bevat geweld en erotiek'. Een ChristenUnie die wel erg omzichtig moet opereren op het terrein van ethische kwesties. Wie zal beweren dat we het nu zoveel 'beter' doen? De inschatting van zoon Herman Jongeling snijdt hout. 'Ik zie hoe mensen die decennialang hebben gezworen bij de waarheden van exclusief kerkdenken, dat nu in een soort verlate midlifecrisis opgeven.' Ze komen nu pas in opstand 'in een soort "weg met ons"-terugblik. Ik vind dat een beetje zielig. Opstandigheid en rebellie moet je hebben als je tiener, twintiger bent.'

### **Verder onderzoek**

Herman Veenhof heeft Jongeling in beeldend taalgebruik beschreven. Het is meer een leesboek dan een uitputtende biografie geworden. De vraag rijst of het beeld van Jongeling niet in te snelle lijnen is getekend in dit boek. Meer wetenschappelijk onderzoek, én over Jongeling én over de vrijgemaakte wereld, lijkt me geen overbodige luxe. Nu zal Veenhof dat ook zelf beamen, vermoed ik zo. Zo is de voorlichtende en bepalende rol van het *ND* c.q. Jongeling in de buitenverbandkwestie eind jaren '60 een overgeslagen hoofdstuk. Wellicht dat de complexiteit en de uitgebreidheid van die kwestie de auteur van beschrijving heeft afgehouden. En zo blijft er altijd wat te wensen over. Maar dat heb je... tussen ideaal en werkelijkheid.

N.a.v.: Herman Veenhof,

*Zonder twijfel. Pieter Jongeling (1909-1985). Journalist, politicus en Prins*, De Vuurbaak, Barneveld, 2008, ISBN 9789055604210, 432 pag., prijs € 24,90